

FORNKVÆÐASPJALL

*Andmælaræður Jóns Samsonarsonar og Eriks Sponderholms
við doktorsvörn Vésteins Ólasonar 22.1. 1983*

I

RÆÐA JÓNS SAMSONARSONAR

RIT Vésteins Ólasonar, *The traditional Ballads of Iceland, Historical Studies*, sem hér er til umfjöllunar, er söguleg rannsókn á íslenskum fornkvæðum eða sagnadönsum, eins og kvæðin eru líka kölluð. Elsta varðveitt safn íslenskra fornkvæða er kvæðabók séra Gissurar Sveinsonar frá 1665. Öllu lengra aftur verður saga íslensku kvæðanna ekki rakin eftir ritheimildum, og má nærri geta að margt verður í óvissu, þegar leita þarf svara við því, hvenær kvæðin bárust til Íslands, hvaðan þau komu, hvernig þau fluttust milli landa, hverjir höfðu þau um hönd og hvert var hlutverk þeirra í íslensku þjóðlífi.

Vésteinn skiptir riti sínu í fjóra kafla. Í þrem fyrstu köflunum fjallar hann um ýmis þau atriði sem mest varða sögu kvæðanna hér á landi, en þó mjög misrækilega. Hann ræðir þar um skilgreiningu kvæðanna og um flytjendur þeirra og flutning á meðan þau lifðu enn á vörum fólks, rekur feril kvæðanna hér á landi eftir því sem ráðið verður af heimildum, og ræðir afstöðu þeirra til annarra kvæðagreina, einkum rímna. Þá gerir Vésteinn grein fyrir skoðunum fræðimanna á aldri og uppruna sagnadansa hér á landi og ræðir rannsóknaraðferðir. Í þessum köflum er dregið saman og kynnt mikið efni, jafnframt því sem fram koma ný viðhorf og athyglisverðar athuganir höfundar.

Í fjórða kafla gerir Vésteinn grein fyrir íslenskum sagnadönsum og ber hvert kvæði saman við hliðstæð eða skyld erlend kvæði, þegar þau eru fyrir hendi.

Það hefur orðið að ráði að ég fjalli hér á eftir um fyrri hluta bókarinnar, og vík ég þá að einstökum atriðum.

Í inngangi skilgreinir Vésteinn íslenska sagnadansa og nefnir sem einkenni bragarhætti þeirra, sem voru hér eins og annars staðar á Norðurlöndum ýmist tvíhendur háttur með aa-rími og viðlagi, oftast

fleyguðu, eða ferhendur háttur með xaya-rími og venjulega viðlagi í lok erinda. Í grein í *Opuscula* V, 1975, Alvara í gamni og íslensk fornkvæði, benti Vésteinn á fáein kvæði sem ort eru með fornkvæðislagi eftir prentuðum sögum útlendum, sem hingað bárust. Þau eru vegna háttarins tekin upp í fornkvæðaútgáfu Jóns Helgasonar. Í öðrum kveðskap íslenskum gætir þessara háttar ekki að marki.

Þó kynni að vera ástæða til að vekja hér athygli á bragarhætti, sem bregður fyrir í kvæðum skálda sem uppi voru á síðari hluta 16. aldar og á 17. öld og svipar til tvíhenda háttarins sem algengur var á sagnadönsum. Hátturinn kemur fyrir á kvæðum sr. Ólafs Jónssonar á Söndum í Dýrafirði, sem var uppi 1560–1627. Um hans daga hafa sagnadansar að öllum líkindum notið vinsælda á Vestfjörðum, sem marka má af uppskriftum vestfirskra manna á síðari hluta 17. aldar og um 1700, og raunar líka af ummælum Snæbjarnar Pálssonar, sem minnst þess í bréfi til Árna Magnússonar 1708, að áttæðar kerlingar kunnu mikið af fornkvæðum þegar hann var barn. Snæbjörn var fæddur um 1677, ættaður frá Núpi í Dýrafirði. Til samanburðar við tvíhendan hátt fornkvæðanna tek ég þrjú dæmi úr kvæðabók sr. Ólafs á Söndum, *Ny kgl. sml. 139b 4to*. Þar á bl. 28v–30r eru þrjú smákvæði áhrærandi góða samvisku fyrir guði og mönnum. 1. og 3. erindi miðkvæðisins eru á þessa leið:

Gjörist mín hyggjan glöð og þýð,
því guðs er lundin blíð,
hjartans minnkar hugraun stríð,
á hverri tíð,
þú mín sála þessu gjarnan vel hlýð.

Ég missi það ei fyrir mikið fé,
guðs er lundin blíð,
himin og svo hauðrið með,
á hverri tíð,
þú mín sála þessu gjarnan vel hlýð.

Til samanburðar 1. og 5. er. úr Fk. 68, Kvæði af Þorkeli og Margrétu:

Þorkell ríður sig undir ey,
far vel fley,

kaupir Margrétu og þenkir mey,
við Sikiley,
fögrum tjöldum slógu þeir undir Sámsey.

Hvort þykir þér leiðin löng,
far vel fley,
eða veldur því söðulþröng,
við Sikiley,
fögrum tjöldum slógu þeir undir Sámsey.

Á bl. 34r–35r í *Ny kgl. sml. 139b 4to*, kvæðabók sr. Ólafs, er ‘Sjötta kvæði til Christum’. 1. og 7. er. eru á þessa leið:

Herra minn Jesús, hægur í lund,
þú heyr nú það,
hugur minn kýs þig á minn fund,
svo hafir þú hjá mér hvíldarstað.

Vörm skal sængin vera þér undir,
heyr nú það,
von mín til þín um allar stundir,
og haf þú hjá mér hvíldarstað.

Til samanburðar er Fk. 7, upphaf Hildibrands kvæðis:

Hildibrand á sér systur í borg,
á mína trú,
hún var gefin á heiðna torg,
og enn er hún jómfrú.

Eða Fk. 69, Signýjar kvæði, lokaerindi:

Hrittu sorg og hrittu þrá,
jórinn undir ey,
hér máttu hann Sigmund sjá,
þó ber riddarinn vald yfir þá vænu mey.

Endurtekningarhætti, sem kunnastur er í fornkvæðunum, bregður einnig fyrir í kvæðabók sr. Ólafs á Söndum. Á bl. 31r í *Ny kgl. sml. 139b 4to* er fyrirsögnin: 'Nú eftir fylgja söngvísur og kvæði til vors herra Jesum Christum.' Upphaf fyrsta kvæðisins er á þessa leið:

Þegar minn dauði og dómurinn þinn
dettur á mig, ó Jesú minn,
sjá þá til mín á síðan.

Dómurinn þinn
dettur á mig, ó Jesú minn,
ó herra Christe huggunin mín,
sem harðan leiðst fyrir mig dauða og pín,
og sjá til mín á síðan.

Huggunin mín,
sem harðan leiðst fyrir mig dauða og pín,
þörf mín er ströngust þegar að eg dey
þín sé mér pína til forgefins ei,
sjá til mín guð á síðan.

Til samanburðar upphaf Fk. 63, Gunnlaugs kvæðis:

Hústrúin talaði við sinn son:
Leitaðu þér að ungri kon.
Það heiðrar svo margan riddara.

Með sinn son:
Leitaðu þér að ungri kon.
Kæra mín móðir, gjörðu á skil,
hvar vísar þú mér brúðar til?
Það heiðrar svo margan riddara.

Gjörðu á skil,
hvar vísar þú mér brúðar til?
Eirek nefni eg kónginn þann,
fyrir Svíaríki ræður hann.
Það heiðrar svo margan riddara.

Dæmi um tvíhendan hátt fornkvæðanna er einnig í kvæðabók sr. Jóns Magnússonar í Laufási (1601–75). Í *JS 414 8vo*, bls. 8–12, er kvæði sem ber fyrirsögnina: ‘Vorgæla mín eftir misindisvetur, þó í betra lagi til árferðis. Með fornkvæðis lag.’ 1. og 10. er. eru á þessa leið:

Lof sé guði, liðið er enn
vetrar strangt stríð,
fagni himinn, fold og menn,
um sumartíð
fagurt syngur svanurinn.

Sé þeim heiður og sé þeim prís
um sumarlanga tíð,
sem er vort skjól þá úti frýs,
hans náðin fríð
annast oss sem unga sinn.

Hér er spunnid út frá viðlaginu Fagurt syngur svanurinn um sumarlanga tíð, og til samanburðar við háttinn má taka Fk. 39, Stjúpmóður kvæði, upphafserindið:

Stjúpmóðir, ráddu drauminn minn,
um sumarlanga tíð,
ég skal gefa þér gullskrín,
mín liljan fríð,
fagurt syngur svanurinn.

Það er athyglisvert að í fyrirsögn með kvæði sr. Jóns í Laufási stendur ‘með fornkvæðis lag’, sem er væntanlega tilvísun til sagnadansins, sem Jón hefur haft í huga þegar hann orti kvæðið. Fornkvæði er hér eins og oftár í merkingunni sagnadans.

Fleira mætti tína til um notkun þessa tvíhenda háttar með fleyguðu viðlagi í frumortum íslenskum skáldskap, þótt varla hafi hann verið fjarska algengur. Þar kynni einnig að gæta áhrifa frá kirkjulegri lýrik.¹

Kvæðið Hjartans langan eg hef til þín er stundum eignað sr. Jóni Þorsteinssyni píslarvotti og stundum sr. Jóni Þorgeirssyni á Hjalta-

¹ Af samtímamönnum sr. Ólafs á Söndum er vert að nefna danska skáldið Hans Christensen Sthen, sem yrkir stundum með líkum brag.

bakka, föður Steins biskups, en stundum er það engum eignað. Í *Papp. 8vo nr. 23* í Konungsbókhöfðu í Stokkhólmi, bl. 23r–v, handriti sem mun vera frá síðari hluta 17. aldar, er höfundur ónefndur, en fyirsögn er: ‘Ein söngvísa fallig’. Í hverju erindi eru tvær ljóðlínur sem stuðla saman og ríma yfir viðlagslínu, sem skotið er inn á milli, og á eftir síðari ljóðlínunni fer viðlag áfram. Upphafserindi er á þessa leið:

Hjartans langan eg hef til þín,
jörðu á, Jehóvá,
hratt í burt flýgur ævin mín,
Jesú minn,
leysa því héðan lystir
og lifa með þér, elskhugi minn Christe.

Með nákvæmlega sama bragarhætti og eins gerðum viðlögum er gamankvæði, eignað sr. Stefáni Ólafssyni í Vallanesi, og má mikið vera ef það er ekki beinlínis eftirlíking á brag andlega kvæðisins:

Neðan úr Fjörðum flytur sig
Díakon Snorrason
upp í hvamminn, stansar mig;
bordúninn
kjörinn í kór að syngja
og klukkunum þar í Vallanesi að hringja.

Sr. Bjarni Gissurarson í Þingmúla yrkir erfikvæði með þrískiptu viðlagi: önnur, fjórða og sjöunda lína hvers erindis er viðlag. Sé viðlagið tekið burt verður eftir regluleg stafhenda. Erindi úr kvæðinu (*Thott 473 4to*, bl. 58v):

Miskunn þín er mikil og há,
hjartað skal í hæðirnar venda,
mildur guð, það allir sjá,
gleðilíf ei þrýtur þar,
þú hugaðir oss í himnavist,
heimurinn áður en skapaðist.
Gott er oss í guðsríki að lenda.

Til samanburðar er Fk. 17, Sonar harmur, upphafserindi að 17. aldar gerð kvæðisins:

Faðirinn spurði son sinn að,
 meinbugir bæga mér frá brúði,
 segðu mér þinn harm í stað,
 eg er því hryggur, en skjaldan glaður,
 þú ei leikur, þú ei hlær,
 þú þér önga skemmtun fær,
 sorgin mig lúði, sorgin að mig lúði.

Með þessum sama hætti er Fk. 6, Kaupmanna kvæði. Oflátungakvæði sr. Bjarna í Þingmúla er einnig undir þessum hætti, en þar er lokaviðlagið rímað við vísuorðið á undan, sem hefur aðeins þrjú ris og endar á óstýfðum braglið. Með sama brag er Áradalsóður Jóns Guðmundssonar lærða:

Menn hafa þrátt í myrkri hér,
 væri ég einn sauðurinn í hlíðum,
 margt til gamans fundið sér,
 skyldi ég renna í Áradal,
 þar sem fúlt og fámennt er
 og fólk er ekki tíðum,
 forða hríðum, forða mér við hríðum.

Dæmi þess að viðlögum sé skotið með öðru móti inn í stafhend erindi er kvæði sem birtist í lokabindi fornkvæðaútgáfu Jóns Helgasonar, *Íslenzk fornkvæði VIII*, bls. 86–88: Skeggkvæði. Viðlögin eru: Því veldur þú — í fanginu á henni jómfrú. Fyrsta varðveitt erindi er á þessa leið:

Sté hann inn á stofunnar gólf,
 stökk hann fram yfir ýta tólf,
 brokkar hann fram í brúðar krans,
 því veldur þú,
 svo blekkilega fór skeggið hans,
 í fanginu á henni jómfrú.

Þetta kvæði er í handriti frá 18. öld. En sömu skipan viðlaga bregður fyrir í Hofmanns kvæði, í syrpu sr. Gottskálks Jónssonar í Glaumbæ,

sem skrifuð var um og eftir miðja 16. öld. Það er prentað í útgáfu Jóns Helgasonar, Gamall kveðskapur, *Íslensk rit síðari alda* 7, 1979, bls. 45–50. Á undan kvæðinu stendur í handriti: Á minn sann, segir hofmann. Skyldu viðlagi skýtur upp á fáeinum stöðum inni í kvæði, og má vel vera, eins og Jón Helgason tekur fram, að gera eigi ráð fyrir því víðar, þótt það sé ekki skrifað. Aðeins í 13. er. er viðlag tekið upp fleygað og líkist það þá Skeggkvæði, sem áður var vitnað til. 13. er. í Hofmanns kvæði er á þessa leið:

Þegar hann kemur í gríðar þey
grípur bæði kost og mey,
öll[um] gjörir hann skötnum tjón,
á minn sann,
skeytir ei um kotungs [b]ón,
hann hof[mann].

Kvæði af öðrum toga er í fornkvæðabók sr. Gissurar Sveinssonar frá 1665, *AM 147 8vo*, bl. 71r–72r. Fyrirsögn: 'Enn eitt kvæði.' Til að átta sig á hættinum er nauðsynlegt að fara með tvö fyrstu erindin:

Gumnar hafa hér gaman í kveld,²
get eg að það sé bannað;
ég mun þegja og þylja í feld
og þenkja um nökkuð annað.
Horfinn gjörist eg heimi í hug.

Horfinn gjörist eg heimi í hug
og hryggðin á mig kallar,
þær hinu stæltu stoltsjómfrúr
stuggast við mér allar.

Gefi þeim heiður og hamingjulán.

Síðan heldur áfram Gefi þeim heiður og hamingjulán, og þannig rekur kvæðið sig að nýtt erindi byrjar jafnan á niðurlagi þess sem á undan fór. Með þessum hætti eru sjö erindi, en í kvæðislok er breytt út af og endað á stuttu erindi, þar sem tekið er upp niðurlag vísunnar á undan eins og viðlag:

² Hndr.: kvöld.

Menjaþöll í máli snjöll,
mun eg ei verða að inna,
blíðuleikur og brögðin öll;
best mun óði linna.

Hvíta vilda eg hlaðsól finna.

Ekki má, mein er á
menjalindi tvinna.

Hvíta vilda eg hlaðsól finna.

Kvæðið var prentað í útgáfu Ólafs Davíðssonar í *Íslenzkum gátum, skemtunum, vikivökum og þulum*, III. bindi, Vikivakar og vikivakakvæði, bls. 276–77, og að nýju í *Kvæðum og dansleikjum* II, bls. 47–48, þar sem því var fenginn staður meðal afmorskvæða. Ekki getur kvæðið talist til vikivakakvæða, eins og þau hafa verið skilgreind. Sé endurtekningum sleppt er hátturinn ferhendur, en þó er breytt út af í lokin, eins og fyrr sagði. Sjötta erindi sker sig úr að því leyti að þar eru hvorki stuðlar né heldur er endarím í 1. og 3. vísuorði, og svipar því um þetta til fornkvæða:

Vaknar einn af rekkum *Hálfs,³
þanninn brá honum við,
þanninn eykur, þanninn leikur,
lagðist síðan niður.

Menjaþöll í máli snjöll.

Önnur erindi kvæðisins eru ferskeytt. Tvö a. m. k. eru úr gömlum rímum, og kynni að vera eins háttað um fleiri, þótt ekki verði á það bent að svo komnu. Vísan Menjaþöll í máli snjöll (7. er.) er úr Klerkarímum, 51. er. í fyrstu rímu, prentuð í *Rímnasafni* Finns Jónssonar, 2. bindi, bls. 867. Meginmálstexti prentuðu útgáfunnar (eftir *AM 604h 4to*) er á þessa leið:

Menjaþöll í máli snjöll
mun nú verða að inna
blíðuleik og brögðin öll,
best mun óði að linna.

³ Leiðrétt. Hndr.: Njáls.

Texti annars handrits, sem Finnur tekur úr orðamun, stendur þó nær vísunni í fornkvæðabók sr. Gissurar.

Þá er 2. er. kvæðisins í fornkvæðabókinni (Horfinn gjörist eg heimi í hug) ættað úr Grettisrímunum. Það er 3. er. í fjórðu rímu, prentað í *Rímnasafni* Finns, 1. bindi, bls. 62. Þar er vísan á þessa leið:

Horfinn gjörust eg heimi úr,
hryggðin að mér kallar,
því hinu stærstu stoltarfrúr
styggjast við mig allar.

Orðalagið 'heimi úr' í 1. vo. myndar rétt rím, og 'heimi í hug' í kvæðabókinni er sjálfsagt breyttur texti, líklega í munnlegri geymd. Þar með hefur rímið í 1. og 3. vo. farið veg allrar veraldar, en merking verður engu síðri. Ég kann ekki skil á uppruna fleiri vísna í kvæðinu, en það sem þó hefur komið í ljós kynni að benda til þess að kvæðið væri að meira eða minna leyti sett saman úr stökum ástarvísunum, sem einhver hagar maður kunnir. Endurtekning vísuorða stendur vafalaust í sambandi við kvæðalag og flutning.

Í Fk. 22, Kvæði af herra Pána, eru upphafsvísuorð endurtekin á sama hátt og gert er í kvæðinu Gunnar hafa hér gaman í kveld, en í fornkvæðinu er að auki viðlag. Endurtekning upphafsvísuorða er í hlið-stæðu kvæði í Danmörku og í Færeyjum (VÓ, bls. 211), en er ekki íslensk uppáfinning.

Kvæðin sem hér hafa verið tekin til samanburðar eru ekki stælingar á sagnadönsum. Þau eru hins vegar sum hver vitnisburður um líkan brag í frumortum íslenskum skáldskap, sem er af allt öðrum toga og óskyldur sagnadönsum bæði að efni, eðli og stíl. Á meðferð tvíhenda háttarins er einnig sá reginmunur, að í kvæðum skáldanna íslensku er hann venjulega stuðlaður og lýtur innlendum skáldskaparreglum, en í sagnadönsum er stuðlasetning mjög óregluleg og oftast engin. Frjálsræði í stuðlasetningu eða stuðlaleysi er meðal þess sem Vésteinn nefnir á bls. 15 sem einkenni sagnadansa, er greini þá frá því sem næst öllum öðrum ljóðum íslenskum fram á þessa öld.

Það er að sjálfsögðu hárrétt að sagnadansarnir skera sig úr að þessu leyti, og hefur oft verið á það bent. Hinu hefur ekki verið haldið eins á lofti að fornkvæðin eru ekki ein íslenskra ljóða stuðlalaus, eða mjög óreglulega stuðluð. Sama verður fyrir í sumum gömlum þulum, sem

lifðu á vörum fólks á svipaðan hátt og sagnadansarnir. Sumar þeirra hafa borist munnlega erlendis frá og líkjast fornkvæðunum einnig að því leyti. Dæmi um það eru alkunnar barnapulur, eins og Sat eg undir fiskahlaða föður míns, eða einstakir hlutar hennar, Bokki sat í brunni, kúanafnapulan, sem stundum er látin byrja Sittu, sittu, sonur minn eða Ég skal dilla syni mínum, tröllanafnapulan Kambur Skæringsson o. s. frv., sem venjulega tengist þulunni Heyrði ég í hamrinum, upp-talningin Táta, Táta, teldu dætur þínar, Karl fór á kolskóg og fleira af þessu tagi, sem hefur borist á milli málsvæða. Hliðstæðar þulur eru annars staðar á Norðurlöndum. Sama er að segja um kvæði eins og Komdu til mín fyrsta kvöldið jóla, þulusögur ýmsar sem hingað hafa borist á fyrri tímum og margt fleira. Einnig mætti nefna leikþulur eða leikkvæði, eins og Flyttu mig yfir brú, brú breiða eða þuluna Við skulum hafa okkur upp á lönd, sem kynni að vera ættuð úr Hindarleik. Við þetta bætast særingarþulur og ýmsar þulubætur, og hefur sumt af þessu einnig borist munnlega á milli landa fyrir á tímum. Í þessum þuluskáldskap er víða mikið frjálsræði í stuðlasetningu, og stundum eru alls engir stuðlar eða svo óreglulega settir að ekki gefur sagnadómsunum neitt eftir.

Í fornkvæðaútgáfu Jóns Helgasonar er kvæðum raðað eftir aldri uppskrifta, og fæst við það glöggt yfirlit um ritun þessara kvæða á mismunandi tímum. Á þessu byggir Vésteinn í fróðlegri samantekt á bls. 17, þar sem hann gerir grein fyrir hlutfallslegum fjölda kvæða annars vegar í handritum frá 17. öld eða um 1700 og hins vegar í handritum frá 18. og 19. öld. Eftir uppskriftum að dæma hefur gengi kvæðanna dvínað eftir því sem á leið. Tiltölulega fá ný kvæði bætast við, og kvæði í handritum 17. aldar manna koma hvergi nærri öll til skila í uppskriftum síðari manna. Á 19. öld þegar hófst skipuleg söfnun þjóðfræðafnis eru þó kvæði af þessu tagi enn á gangi, og hafa sum verið mjög algeng, eins og t. d. kvæðið Ólafur reið með björgum fram og Stjúpmóðir, ráddu drauminn minn.

Vésteinn víkur einnig að skiptingu kvæða milli landshluta eftir því sem ráðið verður af uppskriftum. Elstu og auðugustu kvæðasöfnin eru vestfirsk að uppruna, en ástæðan kynni að vera kappsemi einstakra manna við uppskriftir kvæðanna. Það er tæplega fyrir en á 19. öld, þegar leitað er eftir þjóðfræðafni um allt land, að grundvöllur er fyrir athugun á vinsældum mismunandi kvæða á einstökum stöðum í landinu, og hefði verið áhugavert að fá nánari athugun á dreifingu sagna-

dansa, eins og hún kemur fram í uppskriftum manna á 19. öld og lítið eitt á hljóðritum á síðasta skeiði kvæðanna í munnlegri geymd. Vésteinn dregur fram hlut Austfirðinga í uppskriftum sagnadansa á 19. öld. Þetta kæmi að ég hyggnokkuð vel heim við þá reynslu sem fengist hefur af kvæðasöfnun í landinu síðustu tvo áratugi. Á Austfjörðum eða um austanvert landið hefur einna helst verið að leita síðustu leifanna af sagnadönsum og raunar einnig af öðrum sungnum sagnakvæðum, eins og t. d. Vinaspegli (Forðum tíð einn brjótur brands), Ekkjukvæði (Utanlands í einum bý) og Veróníkukvæði (Kveð ég um kvennu eina). Hér vantar að vísu tölulega athugun, en svo er að sjá sem þessi og önnur gömul söngkvæði hafi verið með lífseigasta móti fyrir austan. Ekki kann ég neina einhlíta skýringu á þessu, en því mætti varpa fram til íhugunar hvort rímnakveðskapur hefur ekki verið að sama skapi meiri í sumum öðrum héruðum landsins, og þá einnig veldi ferskeytlunnar.

Hverjir fóru með sagnadansa, hvernig var farið með þá og hvenær var það helst gert? Um þetta eru því miður litlar heimildir frá gömlum tímum. Skrásetjarar kvæðanna geta þess sjaldnast eftir hverjum þeir skráðu, og því síður að þeir geti þess hvort kvæðin voru sungin eða flutt á annan hátt, hvað þá að þeir reyni að skrásetja lögin. Vésteinn rekur það sem kunnugt er um flytjendur kvæðanna á tímum Árna Magnússonar og eftir hans daga, og er niðurstaða hans að allar líkur bendi til þess að konur hafi farið með þessi kvæði miklu fremur en karlar. Eftir því sem segir á bls. 21 eru alls engar heimildir um flytjendur kvæðanna í handritum frá 17. öld, og er það rétt í sjálfu sér, en þó ætti að mega líta á það sem marktæka heimild um hlut kvenna á 17. öld, þegar Snæbjörn Pálsson talar 1708 um fornkvæðakunnáttu átræðra kerlinga þegar hann var barn. Og ber þá allt að sama brunni. Konur hafa látið sér annt um þessi kvæði, og er líklegt eins og Vésteinn telur að þær hafi stundum raulað þau við dagleg störf innanbæjar, t. d. þegar róa þurfti barn eða syngja það í svefn. Þó eru ekki um þetta beinar eða óbyggjandi heimildir. En Vésteinn bendir á það á bls. 23 að í Færeyjum þar sem hliðstað kvæði eru kveðin fyrir dansi á samkomum hafi það verið venjulegt að karlarnir kvæðu fremur en konur.

Á bls. 25–29 ræðir Vésteinn líkur á því hvort flytjendur hafi lært kvæðin og reynt að hafa þau eftir sem líkast því sem þeir mundu eða hvort þeir hafi með nokkru móti samið kvæðin á nýjan leik í hverjum flutningi. Það er ugglaut og mætti leiða að ýmis rök að fólk hefur haft

frjálslegri afstöðu til texta fyrr á öldum en nú þætti hæfa. En mörg dæmi eru um kvæði og þá einnig sagnadansa sem rekja má í fleiri eða færri uppskriftum eftir fólki á 17. öld og síðar, allt til þess að farið var að prenta þennan skáldskap á öldinni sem leið, og hafa oft ekki tekið meiri breytingum en gera má ráð fyrir, þótt fólk beri sig að reyna að muna fremur en að kveða kvæðið upp. Svipað mætti segja um sumar þulur. Dæmi úr þeirri átt er Þornaldarþula, sem var skrifuð upp eftir því sem fólk flutti hana á síðari hluta 17. aldar, og síðan oft og mörgum sinnum á 18. og 19. öld, og verður ekki séð að reynt hafi verið að endursemjja hana; þó er hún drjúglöng og með afbrigðum ruglingsleg, svo að búast hefði mátt við gagngerum breytingum. Það er vissulega með öll kvæði og þulur, sem fólk hefur kunnað, að varla er farið með sama texta tvívegis óbreyttan, og jafnvel ekki þótt sami maður flytji tvisvar. En það eru ekki alltaf breytingar af því tagi að talist geti sjálfstæð eða meðvituð endursköpun. Af innlendum kveðskap eru það líklega öðru fremur þulurnar, sem var borið við að endurskapa í flutningi, og þá oft með því móti að fella þulur eða einstaka þuluhluta saman á mismunandi vegu, svo að úr urðu nýjar og nýjar þulufléttur eða þuluheildir. Vésteinn tekur ekki mikið af um sagnadansana í þessum efnun, en þó virðist hann fremur þeirrar skoðunar að fólk hafi lært þá hér á landi, að svo miklu leyti sem rakið verður eftir að skrásetning kvæðanna hófst. Hins vegar gerir hann ráð fyrir meiri sjálfstæðri sköpun á þeim tímum þegar kvæðin voru að berast til landsins, og má það vel vera. Vésteinn virðist gera ráð fyrir því að kvæðin hafi fremur verið kveðin upp á 17. öld en síðar varð á 18. og þó einkum 19. öld, en fyrir þessu eru varla færð skýr rök. Mér virðist sem þar séu dregnar ályktanir af ytri aðstæðum og líkindum fremur en af varðveittum textum kvæðanna sjálfra. A. m. k. hefði verið æskilegt að fá hér nánari rökstuðning byggðan á athugun íslensku kvæðatextanna í uppskriftum frá mismunandi tímum. Væri raunar fróðlegt að rekja tilbrigði kvæðanna í einstökum uppskriftum til að sjá í hverju breytileikinn er einkum fólgin. Útgáfa Jóns Helgasonar á kvæðunum er kjörinn grundvöllur slíkrar rannsóknar.

Yfirleitt er gert ráð fyrir því að fornkvæðin íslensku hafi verið kveðin í dansi, og það hafa fræðimenn á okkar tímum í huga, þegar þeir gefa kvæðunum heitin *frásögudansar*, sem Björn Karel Þórólfsson notaði í riti sínu *Rímur fyrir 1600*, og *sagnadansar*, sem nú er orðið almennt heiti. Frómt frá sagt hafa þó engar beinar heimildir komið fram um

Þessa notkun íslensku kvæðanna, og er reynt að skýra það með almennum heimildaskorti, sem ekki er lítil. Síðan er ályktað út frá því að hliðstæð kvæði eru kvæðin í dansi í Færeyjum og hafa að ætlun manna dunað í dansi annars staðar á Norðurlöndum á miðöldum. Færeyskar dansvenjur eru haldreipið, og af því leiðir að nærtækt er, að ekki sé sagt nauðsynlegt, að svipast um eftir færeyskum dansi í íslenskum dansheimildum, eða einhverju sem honum líkist.

Vésteinn prentar upp elstu heimildirnar, og er þar allt á sínum stað frá Jóns sögu til Sörlarímna. Vísan Loftur er í eyjum er að venju talin dans, og tilfærður er dans Þórðar, Mínar eru sorgir þungar sem blý, sem Vésteinn tekur aftur til athugunar síðar í bókinni (bls. 49).

Ekki veit ég hvort ég geri rétt í því að nefna í þessu sambandi danskvæði Þorbjargar digru í Jarlmanns sögu og Hermanns. Þó verð ég að hætta á það, einkum vegna þess að það hefur oft orðið útundan þegar menn eru að velta fyrir sér þessum fáu dæmum úr miðaldaritum, sem kynnu að gefa vísbendingu um forna dansa. Í *AM 556b 4to*, handriti Jarlmanns sögu og Hermanns frá því um 1475 eða frá síðasta fjórðungi 15. aldar, minnir tilvísunin til kvæðis Þorbjargar dálítið á tilvísun í Sturlungufrásögninni um dansinn sem Þórður Andrésón á að hafa kvæðið 1264. Í Sturlungu:

Of þá hrökkti Þórður hestinn undir sér og kvað dans þenna við
raust: Mínar eru sorgir þungar sem blý.

Í *AM 556b 4to*, Jarlmanns sögu og Hermanns:

Eigi þóttist Austvestan ólætin heyrt hafa, fyrr en hún byrjaði sinn
dans. Þetta var hennar kvæði: Karl skröggvaði undan hörpu sinni.

Í öðru handriti sögunnar, *AM 510 4to*, frá 16. öld, er kvæði Þorbjargar haft lengra, hvort sem það er upphaflegt eða einhver hefur seinna aukið framan við: Brúsi átti byggð í helli, / hann var klæddur skinni. / Karl skröggvaði undir hörpu sinni. Í þessari mynd minnir kvæðið á sum viðlagserindi vikivakakvæða á 17. öld og raunar einnig á R-hlutann í venjulegu vikivakaerindi. (*Kvæði og dansleikir I*, bls. cxli. Sbr. Davíð Erlingsson, *Illuga saga og Illuga dans*, *Gripla I*, bls. 35–36.)

Í annarri gerð Jarlmanns sögu og Hermanns er kvæði Þorbjargar: Brúsi átti byggð í helli / oft var hann síð á fellu. Eða með endurteknungu í lokin: Brúsi átti byggð í helli / var hann löngum seint á fellu /

síð á felli. Sagan hefur ekki verið gefin út með samanburði og flokkun handrita, og er textagrundvöllurinn ótraustur meðan svo er. Þó er hætt við að margt verði áfram óljóst um kvæði Þorbjargar, eins og er um dansinn í Sturlungu, en engu að síður virðist það eiga heima í umræðum um þessa elstu dansa.

Vésteinn vísir að hugsanlegum skyldleika vikivaka við færeyskan dans. Það verður ekki hrakið sem segir á bls. 41, að dansspor í vikivaka gætu verið þau sömu sem eru m. a. í færeyskum dansi, en eftir sem áður skortir áþreifanleg rök. Önnur atriði koma skýrar fram í lýsingum á vikivaka. Í Crymogæuþýðingu frá 17. öld er sagt að til vikivakans fari bæði karlmenn og kvenmenn, og taki karlmennirnir sér í hönd stúlku eða konu, svo að hvort stígi þar við annað. Í öðrum lýsingum og í kvæðum virðist koma fram að þátttakendur í vikivaka kveði kvæði á víxl, karl kveður til konu og kona til karls: Á báðar síður bráðleg staka / bítist rétt um hringinn kring. Ég sé ekki ljóslega fyrir mér færeyskan dans með þessum einkennum vikivaka. Það er íhugunarefni hvort ekki mætti allt eins hugsa sér skyldleika með færeyskum dansi og þeirri danstegund, sem nefnd er dansinn í Crymogæuþýðingunni og lýst svo, að einn kveður fyrir, sem er dansmaðurinn, og tveir eða fleiri kveða undir, en aðrir dansa eða stíga rétt eftir því sem fyrir er kveðið. Í dansinum sem lýst er í Jarlmanns sögu og Hermanns er gert ráð fyrir líkri skipan kvæðamanna, og á hún sýnilega rætur aftur á miðöldum. Auðvitað dylst engum að þessi lýsing er ekki í samræmi við færeyskan dans, eins og hann hefur verið iðkaður a. m. k. á síðustu öldum. En þá ber enn einu sinni að taka það fram að heimildir eru litlar og flestar fremur ungar, og fjölbreytni kann að hafa verið meiri en við rennum nú grun í. Það er nægilegt svigrúm fyrir tilgátur.

Vésteinn virðist hallast að því að sagnadansar hafi verið kveðnir á gleðisamkomum eftir siðaskipti og jafnvel líka rímur (bls. 43). Þætti mér sennilegt, ef rétt væri, að þessi kveðskapur hefði ekki síður hentað kvæðamönnum í dansinum en þátttakendum í vikivaka. En hvorki sagnadansa né rímna verður vart í heimildum um danskvæði þessara tíma, og að því er rímur varðar er ólíklegt að slík notkun þeirra kæmi ekki fram í mansöngvum, ef hún hefði verið einhver að marki. Vinsældir vikivakakvæða í vikivaka leynd sér ekki.

Vikivakakvæði hafa verið í miklum metum hér á landi á 17. og 18. öld. Við slík kvæði virðist Jón Ólafsson úr Svefneyjum (1731–1811) eiga í riti sínu, *Om Nordens gamle Digtekunst*, 1786, bls. 247, § 7:

De Gamle havde ellers til deres Sange mange Navne som deels passede sig paa alle Digte, deels paa nogle især, efter Indholdets Beskaffenhed. En Sang kaldes i Almindelighed *kvædi*, *kvida*, Dan. *qvæde*, af *kveda* at synge, dog forstaae de Nyere ved *kvædi* i Særdeleshed et Slags *Balades* eller Omqvæds-Viser, forfattede baade før og siden Reformationen. Som de ere af en besynderlig National-Smag, med deres særegne Toner, læres og synges de gjerne af Almuen til uskyldig Tidsfordriv.

Varðveitt vikivakakvæði skipta mörgum hundruðum, og hefur einungis hluti þeirra verið gefinn út. Kvæðin einkennast af bragarhætti. Yrkisefni eru breytileg, og veit ég ekki nema full djúpt sé tekið í árinna, þegar Vésteinn segir á bls. 44 að meirihluti vikivakakvæða séu ástarkvæði af einhverju tagi. E. t. v. er þessi ályktun dregin af prentuðum söfnum kvæðanna, en þess er að gæta að þar eru kvæðin einmitt valin til prentunar með hliðsjón af því hvort líklegt sé að þau hafi verið kveðin í gleði. Þess vegna hafa hlutfallslega mörg ástarkvæði komist á prent.

Um uppruna vikivakakvæða er margt óljóst. Vikivakinn sem kvæðin draga nafn af er kunnur í heimildum frá því laust fyrir 1600 og síðar. Elsta þekkt dæmi um orðið vikivaki er í Crymogæu Arngríms lærða, sem kom út 1609. Í fáeinum kaþólskum helgikvæðum og í kvæðum skálda sem uppi voru á síðari hluta 16. aldar og um 1600 bregður fyrir einföldum viðlagsháttum, sem líkjast hinum margbreyttari háttum vikivakakvæða, eins og þau birtast um 1600 og á 17. og 18. öld. Þessir einföldu viðlagshættir hafa einungis viðlag í lok erinda, þar sem vikivakakvæði á 17. öld hafa mjög oft tvö viðlög eða fleiri í hverju erindi. Einnig er aðgætandi að á elstu tímum hafa viðlagskvæðin stundum engin viðlagserindi í upphafi kvæðis, og stundum eru viðlögín órímuð.

Vésteinn rekur uppruna hins einfaldara viðlagsforms til áhrifa frá enskum viðlagsskáldskap (*carols*), sem virðist mjög sennilegt. Þar er ákaflega sterkur svipur á milli, og ekki er ótrúlegt að íslensk skáld við lok miðalda og fyrst eftir siðaskipti hafi þekkt til þessara vinsælu ensku kvæða, sem þá var raunar farið að prenta. Ensku kvæðin eru mörg trúarlegs eðlis, og það kemur vel heim við varðveitt íslensk kvæði undir þessum háttum, sem einnig eru mörg trúarljóð. Erlendar fyrirmyndir vikivakakvæðanna, eins og þau munu vera algengust á 17. og 18. öld, með tveimur eða fleiri viðlögum í erindi, hefur ekki enn verið bent á.

Vikivakakvæði eru að flestu leyti gjörólík fornkvæðum, og á það við bæði að því er varðar efni kvæðanna og bragform. Þau eru stuðluð og vandlega rímuð. Stundum eru þau hlaðin innrími og kenningum og ekki

sérlega auðug að efni. Þetta getur gengið svo langt að kvæðin verði lítið annað en rímhröngl fyrir sjónum þeirra sem ekki hafa vanist eða lagt sig eftir hljómfalli bragarins. Þó á þetta aðeins við um hluta kvæðanna. Oft eru vikivakakvæði eignuð ákveðnum höfundum, þótt mörg séu einnig án höfundarnafns. Það er helst í viðlögnum að vikivakakvæði tengjast fornkvæðum. Stundum og þó ekki oft eru viðlög vikivakakvæða tekin úr fornkvæðum. Þessum kvæðum virðist fátt sameiginlegt annað en viðlög og það að hvorutveggju teljast danskvæði, og er þó allt eins líklegt að þar hafi einnig verið dansað með misjöfnum hætti. Enda hefur ekki til þessa verið haldið fram skyldleika fornkvæða og vikivakakvæða. Þar gegnir öðru máli um rímur.

Elsta dæmi þess að íslenskur rímnaháttur sé borinn saman við hlið-stæðan erlendan bragarhátt er í *Qualiscunque descriptio Islandiae*, Íslandslýsingu sem trúlega er samin að mestu eða öllu leyti veturinn 1588–89 af Oddi biskupi Einarssyni. Höfundur tekur upp samhendu sem hann hefur kunnað úr *Pontus rimum* Magnúsar prúða, 12. er. í 2. rímu:

Þann vil eg halda *mestan⁴ mann
mótgang heimsins líða *vann⁵;
sárar girndir ei sigra hann,
í sorg og gleði sér hegða kann.

Á eftir fer þýskt erindi til samanburðar við íslensku vísuna:

Ein ijedes landt, ein yede Statt
Sin Eigen Sitt vnd gwonheit hatt.
Wer anders thut, der ist verschmeckt;
Dann ijeder dunckt Sein Weisse rect.

Fritz Burg gaf *Qualiscunque* út í Hamborg 1928. Hann getur þess í inngangi á bls. xxii, í 2. nmgr., að þýska vísan sé prentuð dálítið öðru vísi í riti sem kom út 1576 og 1582 í Basel.

⁴ Hndr.: Meistra. Fritz Burg leiðréttir í útg. sinni á bls. 82: Meistara. Hitt virðist þó sennilegra að upphaflegur texti sé *mestan*, eins og stendur í handritum *Pontus rímna*; sjá útg. Gríms M. Helgasonar, *Rit Rímnafélagssins X*. Skrifari *Qualiscunque* hefur ráðið illa við íslenskuna.

⁵ Hndr.: kaim. Fritz Burg breytir í kann.

Í riti sínu, *Om Nordens gamle Digtekonst*, 1786, bls. 69, leggur Jón Ólafsson úr Svefneyjum hins vegar áherslu á skyldleika rímnahátta við forna runhendu með fjórum risum í vísuorði: Þiggja kná með gulli glöð / gotna ferð að ræsi mjöð o. s. frv. Þessi skoðun kemur einnig fram síðar.

Í *Corpus poeticum boreale*, 1883, vikur Guðbrandur Vigfússon að upptökum ferskeytlunnar, sem hann telur sniðna eftir alkunnum sálma-hætti frá miðöldum. Sem dæmi tekur hann þó ljóðlínur úr vagant-skáldskap, kvæði eftir 12. aldar skáldið Archipoeta: Meum est propositum in taberna mori o. s. frv. Jafnframt talar Guðbrandur um franskar fyrirmyndir rímna og á þar líklega við frönsk sagnakvæði. Vésteinn tekur upp ummæli Guðbrands (bls. 60) og rekur áfram helstu kenningar um uppruna rímnahátta. Hann vitnar m. a. í bókmenntasögu Finns Jónssonar, í annarri útgáfu 1920–24.

Hugmyndir Finns um upptök rímnahátta voru þó mótaðar nokkru fyrir. Hann setur þær fram á prenti í riti sínu, *Stutt íslenzk bragfræði*, 1892. Finnur andmælir þar skoðunum sem komið höfðu fram að rímnahættir væru lagaðir eftir hinni fornu runhendu, ekki aðeins stafhendur og samhendur háttur rímna, sem gæti virst trúlegt, heldur einnig ferskeytla, þrátt fyrir víxlrímið. Um þetta segir Finnur í bragfræðinni 1892:

Uppruni rímnalaganna er ekki með öllu ljós. Halda sumir, að þau eigi rót sína að rekja til hinnar fornu runhendu, en það er ýmislegt, sem móti því mælir, fyrst og fremst það, að það rímnalagið, sem efalaust er elzt og því ætti að líkjast runhendunni hvað mest, er í rauninni alls ekki runhent í eiginlegum skilningi orðsins; þau vísuorð, sem hendingar standa í, fara þar ekki hvort á fætur öðru, og því getur þar engin runa myndazt. Vjer hyggjum því, að hið elzta rímnalag sje tekið eptir latínskum kvæðalögum, og vjer vitum, að þau vóru kunn á Íslandi allsnemma og löngu fyr, en nokkur ríma var ort.

Þessu til staðfestingar tekur Finnur latneska vísu úr tíðasöng Þorláks helga, sem þá var fyrir skömmu prentuð í riti Jóns Þorkelssonar, *Om digtningen på Island*, 1888. Síðan heldur Finnur áfram og segir á þessa leið:

Þessi vísa er beinlínis með því lagi, sem kallað er ferskeytt, og það er þessi háttur, sem vjer ætlum hafi verið fyrirmynd þess rímnalags, sem elzt er. Hinu viljum vjer þó ekki neita, að runhendan hafi stutt að því, að rímnahættirnir urðu, eins og þeir vóru, eða rjettara sagt, vitneskjan um, að hendingar vóru stundum hafðar í niðurlagi vísuorðanna í hinum eldra kveðskap.

Úrkast taldi Finnur að hefði myndast með því að stytta 2. og 4. vísu-orð í ferskeyttu lagi. Í stafhendu og samhendu viðurkenndi Finnur að mætti tala um runhent.

Í fyrri útgáfu bókmenntasögunnar, III. bindi, 1902, bætir Finnur við ábendingu um erlenda hliðstæðu samhendunnar og tekur sem dæmi vísu úr latneskum kirkjusöng. Jafnframt tekur hann fram að notkun samhendra háttá hafi ekki verið íslenskum rímnaskáldum torveld, þar sem þeir féllu í rauninni saman við hinn forna runhenda hátt. Í síðari útgáfu bókmenntasögunnar, III. bindi, 1924, heldur Finnur við fyrri skoðanir, en bætir við í neðanmálgrein tilvísun í rit Eriks Noreens, *Studier i fornvästnordisk diktning*, 1923, þar sem haldið er fram áhrifum sagnadansa á rímnahætti. Finnur gengur svo langt að viðurkenna að dansaskáldskapur kunni að hafa átt einhvern þátt í mótun rímnahátta.

Smám saman varð ofan á skoðun þeirra sem töldu rímnahætti lagaða eftir dansaháttum, og er það skilmerkilega rakið í bók Vésteins. Grundvöllur þessarar kenningar eða forsenda hennar er sú hugmynd að sagnadansar taki að berast til Íslands svo snemma að þeir hafi verið fyrir í landinu þegar rímnagerðin mótaðist. Einna skýrast er kenningin sett fram í riti Björns Karels Þórólfssonar, *Rímur fyrir 1600*, 1934, og virðist hún eftir það almennt viðurkennd sem óyggjandi staðreynd. Í þeirri trú var farið að nota rímur sem tímamark, terminus ante quem, til að ákvarða aldur sagnadansa hér á landi, og var þannig ein kenningin látin bera aðra uppi. Rímurnar skyldu sanna að sagnadansagerðin væri gömul í landinu, og síðan voru sagnadansar notaðir til að skýra upptök rímna. Satt að segja virtist þetta ætíð heldur ótraust bygging.

Vésteinn fjallar um uppruna nokkurra rímnahátta, sem hann telur vera frumhætti, í ágætri grein í *Skírni* 1976, Nýmæli í íslenskum bókmenntum á miðöld. Hann sýndi þar fram á með tilvitnunum og dæmum að ferskeyttur háttur átti sér nægar hliðstæður í lýrískum kveðskap, trúarlegum og veraldlegum, í nálægum löndum, ekki einvörðungu í latínskáldskap, heldur einnig í skáldskap á þjóðtungum. Sama máli gegnir um stafhendu. Þá benti Vésteinn á erlendar hliðstæður skáhendunnar, sem fræðimenn höfðu talið íslenska tilbreytni (t. d. Finnur Jónsson og Björn Karel Þórólfsson), og tók einnig dæmi til að sýna að úrkast gæti átt sér fyrirmynd í evrópskum ljóðum.

Hugmyndir um skyldleika með frönskum sagnaskáldskap og íslensk-

um rímum virðast ekki hafa vakið mikla athygli lengi framan af, þótt eitthvað slíkt svifi fyrir Guðbrandi Vigfússyni. Sir William Craigie setti löngu síðar fram kenningar um áhrif erlendra sagnakvæða á íslenskar rímur. Vésteinn vitnar í grein sinni í Skírni í *Sýnisbók íslenzkra rímna*, 1952, þar sem Craigie ber rímurnar saman við löng sagnakvæði erlend, *chansons de geste* í Frakklandi, löng kvæði um þjóðleg efni og erlend í Þýskalandi og gömul rímuð sagnakvæði (*metrical romances*) í Englandi. Því má skjóta inn að svipaðar skoðanir höfðu komið fram í fyrirlestri sem Craigie hélt í viðhafnarsal Háskóla Íslands, 30. júní 1948, og var hann gefinn út sem *Aukarit Rímnafjellsins I*, 1949, Nokkrar athuganir um rímur. Vésteinn heldur þessum athugunum áfram og ber saman íslenskar rímur og þýskan kveðskap og enskan, þar sem hann finnur nánasta samsvörun við rímur. Niðurstaða Vésteins er í stuttu máli að sú skýring að erlend áhrif á rímnagerðina hafi borist með sagnadönsum fái engan veginn staðist. Skyldleiki rímnanna við löng evrópsk frásagnarkvæði, eðlisóskyld sagnadönsum, sé meiri en svo. Mikilvægi þessarar niðurstöðu fyrir sögu sagnadansa á Íslandi dylst ekki, þegar haft er í huga að þáttur sagnadansa í mótun rímna hafði hjá mörgum verið aðalröksemd fyrir háum aldri þessara kvæða hér á landi. Með því að skýra uppkomu rímna á annan veg var kippt burt traustustu aldursrökum, sem menn töldu sig hafa, og ótvíræðasta vitnisburðinum um langa og mikla sögu sagnadansanna á Íslandi á miðöldum. Helstu merkjanleg áhrif sagnadansa á íslenskar bókmenntir, svo að ekki sé sagt einu áhrifin, þáttur þeirra í mótun rímna, var ekki lengur staðreynd.

Vésteinn heldur þessum rannsóknnum áfram í doktorsritgerð sinni, dregur fram fleiri dæmi og beinir sjónum sínum einkum að enskum rímuðum sögum (*metrical romances*), þar sem má finna líkingar, ekki einungis í frásagnarhætti, þáttaskilum í sögunni og inngangserindum fyrir þáttum, heldur einnig að því er varðar bragform. Hættir hliðstæðir ferskeyttum hætti og stafhendu koma ekki einungis fyrir í lýrískum kveðskap útlendum, heldur einnig í frásagnarkvæðum.

Á bls. 73 tekur Vésteinn þó fram að ekki hafi tekist að finna kvæði sem megi að öllu leyti jafna til rímna, þrátt fyrir mikil líkindi. Í framhaldi af því leiðir hann hugann að hugsanlegum glötuðum kveðskap á enska tungu frá því um 1300, sem kunnir að hafa líkst enn meira íslenskum rímum. Hann ræðir líkur þess að slíkur kveðskapur hafi verið þekktur í Noregi og þá einkum í verslunarmiðstöðinni í Björgvin, sem

Íslendingar hafa ósjaldan átt leið um á þeim tímum þegar þeir voru að koma sér upp rímum. Það er í hæsta máta sennilegt að í Björgvin hafi mest margir og breytilegir menningarstraumar, þótt fátt verði hins vegar sagt með fullum sanni eða sémilega örugri vissu um skáldskapariðkanir þar í bæ um þetta leyti, annað en það sem ráða má af rúnaristum sem þar hafa verið grafnar upp og segja að vísu margt merkilegt. Ég fæ ekki betur séð en allt geti staðist, sem Vésteinn segir um þetta, en líklega mætti snúa efninu á fleiri vegu, og yrði samt ekki hrakið. Það er ekki heiglum hent að dæma um glataðan enskan skáldskap á ferð í Björgvin um 1300, þegar ekki eru beinar heimildir aðrar en rúnaristur, sem vandlega þegja um þennan menningarþátt, hvað þá að skýr svör fáiast um áhrif þessa ímyndaða skáldskapar á verðandi íslensk rímnaskáld á leið um í Noregi í upphafi rímnagerðar á Íslandi.

Þessar íhuganir leiða óhjákvæmilega til hugleiðinga um kappkvæðin og afstöðu þeirra til rímna. Kappkvæðin eru venjulega talin vesturnorræn að uppruna, og með þeim og rímum er sérlegur svipur, eins og oft hefur verið bent á og ekki þarf að lýsa hér. Báðar þessar kveðskapargreinar kynnu að vera í mótun á þeim tímum þegar Íslendingar höfðu náin skipti við Norðmenn, og ekki er ósennilegt að svipuð erlend áhrif hafi náð til beggja landanna með líkri kveðskapartísku, sem gat átt þátt í að móta annars vegar það sem við þekkjum síðar sem rímur á Íslandi og hins vegar þann glataða kveðskap sem talið er að liggja að baki kappkvæðanna. Auðvitað kemur hér líka til greina víxlverkun eða að önnur kveðskapargreinin hafi haft áhrif á mótun hinnar. Það sem á milli ber myndi skýrast af mismunandi aðstæðum og ólíkri kveðskaparhefð í hverju landi. Gun Widmark varpaði fram hugmyndum sem gengu í þessa áttina í grein sem birtist í *Arv* 1959 (Folkvisan Hagbard och Signe, bls. 25) og tók þær upp að nýju í ritgerð sem hún birti í *Fróðskaparrit* 18, 1970 (Om rimvanor i västnordisk och dansk ballad-diktning, bls. 271–74). Sjálf sagt hefur einhverjum fleirum dottið svipað í hug, þótt ég kunni ekki að rekja. Vésteinn er einnig á þessu að því leyti að hann telur kappkvæði og rímur einnar ættar.

Það er vissulega nærtækt að hugsa sér samband á milli kappkvæða og rímna. Miklu erfiðara er að finna haldbær rök og sýna fram á það hvernig háttáð er um skyldleikann. Ástæðan er deginum ljósari. Kappkvæði eru munnlegur kveðskapur, og verður að gera ráð fyrir flutningi ótal sinnum öldum saman, áður en þau voru skrifuð upp, ef komast á aftur á þá tíma þegar íslenskar rímur voru í mótun. Betur er ástatt um

rímurnar, og fer því þó fjarri að þar liggi allt ljóst fyrir. Ein stök ríma er skrifuð upp í Flateyjarbók, og síðan ekki söguna meir fyrr en undir lok 15. aldar og síðar, þegar rímur birtast á ný á bókum. Og þó ein-göngu rímnatextinn. Um hinn þáttinn, flutning rímnanna á fyrri tímum, vitum við miklu minna.

Í þriðja kafla fjallar Vésteinn um sögu sagnadansa á Íslandi almennt og einkum þó um atriði sem varða aldur þeirra, um hvaða leyti þeir fari að berast, hvenær þorri þeirra hafi komið og hve lengi þeir haldi áfram að flytjast hingað. Í því sambandi nefnir hann orðið fornkvæði, en telur að ekki megi ráða af notkun þess að fólk hafi endilega talið kvæðin ævagömul. Þessu get ég verið sammála. Forn þyrfti hér líklega ekki að hafa stórum aðra merkingu en orðið gamall. Fornkvæðin voru gömul kvæði, og þar við bættist að höfundar voru ókunnir. Það er allt eins líklegt að kvæði geti talist forn á 17. öld, þótt ekki séu þau eldri en frá öldinni næstu á undan. Þessu til stuðnings má nefna dæmi frá því fyrir tíma fornkvæðasöfnunarinnar hér á landi. Í Vísnaþók Guðbrands biskups Þorlákssonar 1612, bls. 300–302, er Nýárs vísa, Anno MDXC-vij, þá þrjár formyrkvanir sáust á einu ári, á sólu og tungli. Lagboðinn er: ‘med Lag sem það Fornkuæde, Vier lofum þann Gud sem leyst hefur oss og liet sig negla vppa Kross’. Það vill svo til að kvæði með þessu upphafi og sama bragarhætti er varðveitt í handriti í Stokkhólmi, *Papp. 8vo nr. 23*, bl. 59v–60r. Höfundur er mér ókunnur, en handritið mun vera frá síðari hluta 17. aldar. Af upphafserindi má fá hugmynd um kvæðið, sem varla getur verið fjarskalega gamalt:⁶

Vér lofum þann guð sem leyst hefur oss
og lét sig negla upp á kross,
dundi af sárum dreyrar foss
þar digrir naglar skáru
hans hendur og fætur sáru.
Breiddi hann út, út, út,
breiddi hann út,
breiddi hann út sinn blessaða faðm
með blíðu hjarta og kláru.

Annað dæmi má taka um orðið fornkvæði, sem er utan við sagnadansasöfnunina og hefur því ekki komist í hámmæli. Það er í kvæði sem

⁶ Hér er út frá því gengið að ‘Fornkuæde’ eigi að skiljast sem ‘fornkvæði’. Hugsanlegt væri að lesa úr orðinu ‘fórnkvæði’, en heldur virðist það verri kostur.

eignað er sr. Eiríki Hallssyni á Höfða (1614–98) og nefnist *Landbúaljóð*. Þetta kvæði er athyglisvert á ýmsan hátt, en hefur ekki komist á prent. Ég styðst hér við *AM 441 12mo*, en þar eru Landbúaljóð á bls. 17–23. Í kvæðinu er kafli um kvæðaskemmtun og telur sr. Eiríkur upp allmörg fornsöguskáld. Undir lok kaflans er eftirfarandi erindi:

Friðþjófs numda⁷ eg
 fáar stökur
 og Norðmanna
 nokkrar vísur,
 falleg Norvegs
 fornkvæði gömul,
 sem kerlingar
 klifuðu forðum.

Í öðrum handritum, *Lbs. 1070 8vo*, bls. 578, *Lbs. 851 4to*, bls. 137, og *Add. 11.191* í British Library, stendur: sem kerlingar / klifuðu í húmi. Þetta minnir ekki lítið á ummæli Snæbjarnar Pálssonar um kerlingarnar sem kunnu ókjör af fornkvæðum, þegar hann var barn. Þá félli þetta einnig að niðurstöðu Vésteins og annarra, sem gera ráð fyrir því að mikill fjöldi íslensku kvæðanna sé kominn frá Noregi. Á hinn bóginn kynnu að verða um það skiptar skoðanir hvort fornkvæði vísi hér endilega til sagnadansanna eða hversu mikið megi byggja á orðum skáldsins. Því er ekki að leyna að sr. Eiríkur er í fornaldarskapi, þegar hann yrkir kvæðið, og gæti þess vegna haft eddukvæði eða fornsögukvæði í huga. Þó er erindið næsta á eftir um rímnaskemmtun.

Í *Íslenzkum fornkvæðum VIII*, bls. 116, hefur Jón Helgason sett fram þá hugmynd að notkun orðsins fornkvæði um sagnadansa kunni að eiga rót sína að rekja til þess að kvæðin hafi úrelst þegar vikivakakvæði urðu vinsæl sem danskvæði hér á landi. Um þetta verður vitanlega ekkert fullyrt, vegna þess hve dansheimildir eru litlar. Ætli hér kæmu ekki líka til greina áhrif frá kvæðabók Vedels, sem kom út 1591? Þar eru dönsku kvæðin talin gömul.

Vésteinn gerir grein fyrir hugmyndum sem Svend Grundtvig hafði um háan aldur íslensku kvæðanna og rekur áfram helstu kenningar fræðimanna eftir daga Grundtvigs. Fróðlegt væri að vita eitthvað um

⁷ Þannig verður orðið helst lesið í *441*; í öðrum handritum stendur: mundi (munda).

skoðanir manna fyrr á tímum, áður en rómantíska stefnan tók að móta hugi fólks og þjóðsagnaöldin gekk í garð. En þar bregðast líklega heimildir að mestu. Jón Ólafsson úr Svefneyjum víkur þó að kvæðunum í bók sinni *Om Nordens gamle Digtekonst*, 1786. Þar á bls. 196 er grein um stuðla og höfuðstafi, prýði hins íslenska skáldskapar, sem góð skáld hafi ætíð haft fullar gætur á. Aftan við er svolátandi smáletursklausa:

Vel kiender jeg endeel poetiske Misfostere, noget ældere end Reformationen, opsatte i de tyske og danske Kiempe-Visers Tone, hvor ingen Rim-Bogstave, ingen anden poetisk Regelmæssighed finder Sted, men disse høre derfor ei heller til smukke Digtes Tal. Det samme gielder og om nogle Kirke-Sange, i Poesien heel maadelige, endskiøndt meget gode til aandelig Opbyggelse.

Pulur nefnir Jón ekki í þessu sambandi, og hefur líklega ekki talið þær umtalsverðan skáldskap.

Vésteinn ræðir áfram kenningar og aldursrök, sem fyrri fræðimenn hafa beitt, og metur gildi þeirra. Hann fjallar í allöngu máli um kenningar Gustavs Albecks, sem taldi sig sýna fram á það að danskir sagnadansar væru heimild höfundar Knýtlingasögu um nokkra atburði frá 12. öld. Vésteinn sýnir ljóslega fram á haldleysi þessara kenninga. Áður hafði Helge Toldberg komist að líkri niðurstöðu (1958), og sama sinnis er Bjarni Guðnason í formála fyrir *Íslenskum fornritum*, XXXV. bindi, Danakonunga sögum, 1982, bls. clii–cli. Kenningar Albecks vörðuðar raunar sögu kvæðanna í Danmörku fremur en sögu íslensku kvæðanna, eins og Vésteinn tekur fram á bls. 90.

Málfar sagnadansa hefur verið notað að vissu marki til aldursákvörðunar. Finnur Jónsson sýndi fram á það fyrstur manna að kvæðin voru ort að mestu leyti í samræmi við fornt hljóðdvalarlögmál tungunnar. Síðari rannsóknir á hljóðdvalarbreytingunni sýna að hún hefur tekið drjúglangan tíma og merki um gamla hljóðdvöl er enn að finna á fyrri hluta 17. aldar. Forn hljóðdvöl í kvæðunum bendir þó væntanlega til þess að þorri þeirra hafi borist hingað fyrir 1600 eða ekki öllu síðar.

Í sumum sagnadönsum er málfar klúðurslegt og hrynjandi stírt, og telur Vésteinn að þess gæti einkum í kvæðum sem ætla má af öðrum ástæðum að hafi borist með seinni skipunum frá Danmörku; þessi ein-kenni minnki og séu stundum horfin í uppskriftum frá 18. og 19. öld, þegar þær eru fyrir hendi (VÓ, bls. 100).

Greinin um áhrif sagnadansa í íslenskum bókmenntum verður snubbótt, og var líklega ekki við öðru að búast. Innlenda sagnadansahefð þarf

ekki til að skýra upptök rímna, og tengsl á milli lýriskra miðaldadansa og sagnadansa verða ekki greind. Eftir á undrar það lesandann að vinsæl kvæði, eins og gera verður ráð fyrir að sagnadansarnir hafi verið um langt skeið hér á landi, skuli hvergi hafa skilið eftir þekktanleg spor í bókmenntum þjóðarinnar.

Mestur hluti sagnadansanna er útlendur að uppruna. Þeir hafa borist okkur frá Norðurlöndum, frá Noregi, Danmörku eða Færeyjum. Stundum virðist skyldleikinn mestur við kvæði af vesturnorræna málsvæðinu, og er sú skýring nærtæk að samband hafi verið náið milli Noregs, Íslands og Færeyja, á þeim tímum þegar þau kvæði bárust á milli. Sama máli gegnir um þulur, sem hingað bárust og skyldastar eru þulum af vesturnorrænu málsvæði. (*Íslenskt mál* I, 1979, bls. 155.) Ætla má að skilyrði hafi verið góð til flutnings slíks efnis munnlega milli Noregs og Íslands allt til loka miðalda. Eftir siðaskipti mætti fremur gera ráð fyrir flutningi efnis munnlega frá Danmörku. Náinn skyldleiki við norskar eða færeyskar gerðir getur bent til þess að kvæði eða þula hafi borist okkur fyrir siðaskipti, þótt ekki þurfi ætíð svo að vera og sjálfsagt sé að gera ráð fyrir undantekningum.

Vésteinn fjallar á bls. 105–109 um menningarleg- og stjórnarfarsleg tengsl Íslendinga við grannþjóðir sínar á Norðurlöndum, einkum Dani og Norðmenn. Hann vitnar til Finns Jónssonar að hann haldi því fram að menningarsamskipti við vesturnorrænar þjóðir, Norðmenn og Færeyinga, rofni um 1400, þegar kemst á konungssamband Noregs, Íslands og Danmerkur (bls. 106). Þessu andmælir Vésteinn. Nú er mér að vísu ekki alveg ljóst hvar þetta á að standa í ritum Finns, enda skiptir það ekki meginmáli. Hitt er aðalatriði að þessi skoðun hefur engan veginn verið einráð, svo að ekki sé meira sagt, enda er fjarstæða að ímynda sér að tengslin við Norðmenn rofni um 1400, svo að taki fyrir flutning á kvæðum, þulum og sögum og öðru munnlegu efni á milli þessara landa á þeim tíma. Hugmynd Björns K. Þórólfssonar kemur einkar skýrt fram í riti hans, *Rímur fyrir 1600*, 1934, bls. 45, sem hér hefði mátt vitna til. Björn segir m. a.:

Alla fjórtánda öld hljóta dansar að hafa borist til Íslands eingöngu eða svo að segja eingöngu frá Noregi, en um og eftir 1400 komu til Íslands danskir hirðstjórar og biskupar, og gátu þá dansar borist með höfðingjum þessum og sveinum þeirra. Samt hafa Íslendingar vafalaust, einnig eftir 1400, mest fengið dansa frá Noregi, en auðvitað gátu margir þeirra dansa, sem vjer fluttum inn frá Noregi, verið komnir frá Danmörku til Noregs.

Svipuð skoðun kemur fram í bókmenntasögu Jóns Helgasonar, *Norðrön litteraturhistorie*, 1934, bls. 221. Jón telur að mörg kvæðanna séu dönsk að uppruna, en nokkur norsk, og sennilega hafi þau flust hingað mest frá Noregi, þótt erfitt sé um að dæma vegna þess hve norsku kvæðin voru seint skrifuð upp. Orðrétt segir Jón: 'Direkte overføring af danske folkeviser til Island kan ogsaa tænkes i 15. og 16. aarh.' Vesturnorræn kappakvæði náðu ekki fótfestu á Íslandi, svo að vitað sé, og skýrir Jón það með vinsældum rímna sem fyrir voru og fjölluðu um svipuð efni. Þetta var einnig skoðun Liestøls. (*Edda* IV, 1915, bls. 22–27.)

Af orðum Vésteins á bls. 109 verður ljóst að hann telur að sagnadansar hafi getað borist hingað beint frá Danmörku hvenær sem var eftir 1400, en sennilegast sé að þeir berist þaðan á tímabilinu frá miðri 16. öld og fram um 1600.

Í fjórða og síðasta kafla bókarinnar er fjallað um einstaka sagnadansa, og beinist rannsóknin einkum að uppruna þeirra og aldri. Öðrum þræði virðist þessum langa kafla og raunar einnig fyrri köflum bókarinnar ætlað að vera aðgengileg kynning á íslenskum sagnadöns-um og því helsta sem um þá hefur verið skrifað til þessa. Söguefni kvæðanna er rakið og fræðilegt mat lagt á kenningar fyrri manna. Höfuðþáttur þessa kafla er þó samanburður Vésteins á íslenskum sagnadöns-um og hliðstæðum erlendum kvæðum, einkum dönskum, norskum og færeyskum. Um það efni mun síðari andmælandi fjalla hér á eftir.

Allur þorri íslensku kvæðanna er af erlendum uppruna, og reynir Vésteinn að kveða á um hvert einstakt kvæði, hvaðan það hafi borist hingað og á hvaða tímaskeiði. Þessar niðurstöður byggjast einkum á samanburði við erlendu kvæðin, en einnig er tekið mið af málfari og brag íslensku kvæðanna. Hreint mál og lipur kveðandi þykir benda á norskan (eða færeyskan) uppruna og kvæðið hafi þá borist hingað til lands eigi síðar en um 1540. Aftur á móti séu ambögur og stirðbusaleg kveðandi vísbending um, að kvæðið hafi lifað skamma hríð á vörum fólks, sé danskrar ættar og komið til landsins um eða eftir siðaskipti.

Þessi kennisetning er sennileg og kann að vera rétt í höfuðdráttum. Það er trúlegt að efni frá Noregi hafi einkum borist hingað fyrir siðaskipti. Hæpnari virðist þessi regla þegar henni er beitt afdráttarlaust við danskættuð kvæði. Samskipti Dana og Íslendinga aukast reyndar jafnt og þétt eftir siðaskiptin, og þar með eru tvímælalaust vaxandi líkur

á því að dönsk kvæði berist hingað. Á hinn bóginn er sambandi þjóðanna þannig háttað á 15. öld og á fyrri hluta 16. aldar að ekki virðist algjörlega girt fyrir flutning kvæða hingað frá Danmörku á þeim tímum. Það er ógnar sennilegt að klúðurslegt málfar og stirðleiki í brag minnki við ítrekaðan munnlegan flutning, þar sem einn nemur af öðrum. En hins er einnig að gæta að málfar og bragur getur í upphafi ráðist af því hversu hagur kvæðamaðurinn er sem flytur efni af einni tungu á aðra. Ætli mætti ekki líka ímynda sér að misjafnar kröfur hafi verið gerðar til kvæðamanna í þessum efnunum á mismunandi tímum? Jafnvel mætti ganga feti lengra og giska á það að mismunandi hlutverk sem ætlað var kvæðunum kunni að ráða hér einhverju um. Það væri t. d. ekki óeðlilegt að kvæði sem ætlað væri beint í dansinn lyti öðrum lögmálum en kvæði sem gegndi einhverju óskyldu hlutverki. Þá verður líka að viðurkenna að samskipti Íslendinga við Norðmenn og Færeyinga eru ekki með öllu úr sögunni eftir siðaskipti, þótt verulega dragi úr þeim. Vésteinn getur þess á bls. 108 að Færeyingar kunni að hafa komið hér við á síðari öldum í þjónustu danskra manna og einnig hafi leiðir Íslendinga og Færeyinga legið saman í Kaupmannahöfn. Það sama gæti víst gilt um Norðmenn og Íslendinga. Hér er ekki stund til að rekja dæmi. Ég nefni rétt af handahófi hvalveiðibátana dönsku sem hrakti hingað 1621. Skipbrotsmenn voru illa haldnir, og urðu sumir þeirra eftir hér á landi veturinn 1621–22. Um þessa eftirlegumenn segir Björn Jónsson á Skarðsá: 'lágu 9 af þeim skipbrotsmönnum norskum hér í landi um veturinn, fjórir kaldir; hinir sigldu allir.' (*Annálar 1400–1800* I, bls. 215. Sbr. einnig *Gripla* IV, bls. 224–25.) Varla hefur það verið einsdæmi að norskir menn réðust á dönsk skip sem hingað bar, hvort heldur þau sigldu til hvalveiða eða vegna kaupskapar. Og hefðu sumir getað ílengst. Það virðist því rétt að gera ráð fyrir undantekningum, þótt hitt geti verið meginregla að norskt efni hafi borist hingað fyrir siðaskipti.

Ég hef ekki hirt um að gaumgæfa smávægilegar misfellur, sem kynnu að vera á bók Vésteins í prófarkalestri og frágangi, enda hefur mér sést yfir, ef þær eru giska margar. Vésteinn þarf víða að draga saman efni og rekja flóknar rannsóknir í höfuðdráttum. Það er jafnan gert á glöggan hátt, svo að efnið verður aðgengilegt fyrir lesendur, einnig þá sem lítt þekkja til áður. Þetta er auðvitað kostur á bókinni, en jafnan er sú hættu að niðurstöður verði um leið einfaldaðar. Ég skal taka eitt lítið dæmi til skýringar. Á bls. 16–21 er kafli um fornkvæðasöfnun á

Íslandi, og er byggt á inngöngum Jóns Helgasonar að útgáfu hans á *Íslenzkum fornkvæðum*, þar sem Jón gerir nákvæma grein fyrir uppruna kvæðahandritanna, sambandi þeirra, skrifurum og aldri. Á bls. 17 stendur að Gissur Sveinsson hafi vafalaust (undoubtedly) hafið söfnun kvæðanna á Íslandi og er einungis nefnd fornkvæðabókin frá 1665, auk þess sem segir ofar á síðunni að raunveruleg söfnun kvæðanna hafi byrjað á síðustu 35 árum 17. aldar, og er sýnilega miðað við 1665 sem upphafsárið. Nú sýndi Jón Helgason fram á það í inngangi að ljósprenti kvæðabókar séra Gissurar Sveinssonar í *Íslenzkum ritum síðari alda*, 2. fl. 2. bindi B, að til hefur verið glötuð eldri fornkvæðabók, sem Jón kallar X. Eftir X var skrifuð kvæðabók séra Gissurar frá 1665, *AM 147 8vo*, og önnur bók sem Jón kallar Y og einnig er glötuð. Frá Y eru runnar varðveittar kvæðabækur, B og með millilið *V₁* og *V₂*. Þá benti Jón Helgason á þrjú blöð í *AM 147 8vo*, bl. 57–59, sem komin eru fyrir misskilning inn í bókina, en hafa ekki fylgt henni frá öndverðu, nema þá sem hlífðarblöð. Á þessum þremur blöðum er rithönd séra Gissurar Sveinssonar, og leiðir Jón líkur að því að tvö þeirra séu uppköst frá þeim tíma þegar X var að verða til. Af þessu dregur Jón þá ályktun að séra Gissur hafi sjálfur skrifað X, og líklega hafi hann orðið til þess fyrstur manna á Íslandi að setja fornkvæði á bækur. Sömu skoðunar er Jón í *Íslenzkum fornkvæðum I*, bls. xxxvii. X er eins og Jón bendir á elsta íslenska fornkvæðahandritið, sem vitað er um. Ekki er nein ástæða til að ætla að það hafi verið miklu eldra en handrit Gissurar frá sumrinu 1665, en um aldur handritsins X verður þó ekkert fullyrt nákvæmlega, þar sem bókin er töpuð. Fornkvæðasöfnunin er hafin hér á landi ekki síðar en 1665, og líkur benda til þess að séra Gissur Sveinsson sé upphafsmaður hennar. Um þetta virðist óþarft að fullyrða frekar, enda gerir Jón Helgason það ekki þar sem hann greiðir úr allri flækjunni.

Annað atriði þótt smávægilegt sé. Á bls. 20 er vikið að söfnun Fornfræðafélagsins í Kaupmannahöfn, og mætti skilja svo að mikill hluti íslenska efnisins sem félaginu barst sé prentaður í *Antiquarisk Tidskrift*. Neðanmáls er vitnað í útgáfu Jóns Helgasonar, *Íslenzk fornkvæði IV*, bls. xxiv o. á., sem er sjálfsagt misprentun fyrir *Íslenzk fornkvæði VI*, bls. xxiv o. á., en þar segir einungis að í *Antiquarisk Tidskrift* hafi birst 'udförlige beretninger om det indsendte materiale'. Í tímaritinu birtust greinargóðar skýrslur um það sem sent var félaginu, en ofmælt er að mikill hluti sé prentaður þar.

Þá er það misskilningur sem segir á bls. 216 að *Specimen Lexici Runici* sé skrifað af Magnúsi Ólafssyni 1650. Magnús dó 1636, en bókin var prentuð í Kaupmannahöfn 1650. Nefna má í leiðinni að orðabókardæmið sem hér er fjallað um mun ekki vera frá Magnúsi í Laufási, heldur hefur Guðmundur Andrésón bætt því inn í handriti. Anthony Faulkes sýndi fram á þetta í grein í *Íslenzkri tungu* 5, 1964, og er það einnig tekið fram í *Íslenzkum fornkvæðum* V, bls. 205, þar sem Jón Helgason prentar brotið með tilvísun í grein Faulkes.

Fk. 50, Ólafs vísur, og 77, Kvæði af syndugri konu, voru í *AM* 622 4to, handriti Gísla Jónssonar síðar biskups, þegar Árni Magnússon eignaðist það. Kvæðin áttu þó ekki heima í handritinu frá öndverðu, en höfðu verið skrifuð ásamt fleiri kvæðum á auð blöð og blöð sem síðar var aukið í bókina. Árni Magnússon fjarlægði þessi blöð og henti þeim þegar hann hafði skrifað sum kvæðin upp og tekið orðamun úr öðrum. Þó hélt hann eftir tveimur blöðum, sem nú eru í *AM* 99b 8vo. Á þeim eru Ábóta vísur, og hefur Jón Helgason gefið þær út í *Opuscula III (Bibl. Arn. XXIX)*, bls. 173–83). Á undan Ábóta vísu grillir í niðurlag Ólafs vísna, vendilega skafið út. Rithönd á Ábóta vísu er frá 17. öld, og hyggur Jón Helgason að þær séu skrifaðar fremur fyrir en eftir 1650. Það er þá jafnframt til marks um ritaldur Ólafs vísna, sem voru skrifaðar eitthvað fyrir en Ábóta vísur. Af miða með hendi Árna Magnússonar kemur skýrt fram að sama rithöndin var á Ólafs vísu og á Kvæði af syndugri konu. Árni kallar hana andstyggðar hönd. Nú má ráða af þessu að ekki verður kveðið nákvæmlega á um ritaldur þessara kvæða í 622. Á bls. 16 telur Vésteinn að þau hafi verið skrifuð upp á fyrri hluta 17. aldar (in the first half of the 17th century), sem er sennilegt. Þá gæti það líka verið rétt sem stendur á bls. 371 að uppskrift á Kvæði af syndugri konu hafi verið frá því snemma á 17. öld (from the early 17th century). En með engu móti fær staðist það sem segir á bls. 293, að Ólafs vísur hafi verið skrifaðar upp á fyrri hluta sextándu aldar (in the first half of the sixteenth century).

Ég vil ljúka þessum orðum með því að óska Vésteini heilshugar til hamingju með vel unnið verk, sem ég get ímyndað mér að hafi stundum reynt á þolrifin. Þessi rannsókn er ótvírætt rækilegasta og vandaðasta könnun sem gerð hefur verið á íslenskum sagnadönsu. Vésteinn hefur haft feikilega mikið og erfitt efni undir, og að öllum jafnaði eru ályktanir hans hófsamar og traustar, eftir því sem orðið getur. Ég geri ekki ráð fyrir því að rannsókn hans verði lokaorð um aldur og uppruna

íslenskra sagnadansa, en engu að síður er hún höfuðrannsókn sem ekki verður framhjá gengið af neinum sem fjalla vill af alvöru um einstök kvæði eða kvæðin í heild hér eftir. Það er vissulega mikill ávinningur að fá á einum stað skilmerkilegan samanburð á íslenskum sagnadöns-um og norrænum frændsystkinum þeirra. Vésteinn hefur með riti sínu fengið öðrum fræðimönnum mikið efni í hendur og þokað rannsóknum þessara kvæða drjúgt áleiðis. Hér eftir verða íslensku kvæðin aðgengi- legri erlendum fræðimönnum en áður var, og má fastlega gera ráð fyrir að það eigi eftir að auka hlut þeirra í alþjóðlegri könnun þessara kvæða. Fyrir allt þetta á Vésteinn miklar þakkir skildar.